

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л. Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ
ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМ. Л. Н. ГУМИЛЕВА
GUMILYOV EURASIAN
NATIONAL UNIVERSITY

Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2015»
атты X Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
X Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2015»

PROCEEDINGS
of the X International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2015»

УДК 001:37.0
ББК72+74.04
Ғ 96

Ғ96

«Ғылым және білім – 2015» атты студенттер мен жас ғалымдардың X Халық. ғыл. конф. = X Межд. науч. конф. студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2015» = The X International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2015». – Астана: <http://www.eni.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie-2015/>, 2015. – 7419 стр. қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-9965-31-695-1

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001:37.0
ББК 72+74.04

ISBN 978-9965-31-695-1

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2015

коммуникативной политики современной оппозиционной прессы. – Вестник Челябинского государственного университета. Серия: Филология. Искусствоведение. – Вып. 80. - № 21(312). – 2013.

4. Ларин Б.А. Об эвфемизмах. – Л.: ЛГУ, 1961. – 167с.
5. Островская Т.А. Эвфемизация и обратные процессы в современном дискурсе. – Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2: Филология и Искусствоведение. – Вып. №3 (105). – 2012.
6. Резанова А.Н. Дисфемия в английском языке: семантические механизмы и прагматические функции: дис. ... канд. Филол. Наук: СПб., 2008. – 179 с.
7. Электронный ресурс. – <http://www.inosmi.ru/>

УДК 81.33

КӨРКЕМ ШЫҒАРМАДАҒЫ ОККАЗИОНАЛ СӨЗДЕРДІ АУДАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сагадиева Замзагуль Мухтархановна

s_zamzi90@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Филология факультетінің Жалпы тіл білімі және аударма теориясы кафедрасының оқытушысы, Астана, Қазақстан

Кез келген тіл – тірі ағза сынды үнемі өзгеріп, дамиды және бұл бізге қандай да бір тілде жаңа құрылымдар мен құбылыстардың пайда болуын бақылауға мүмкіндік береді. Лексикалық деңгей өзгерістерге ең тез ұшырайтын қабат. Өз динамикасының арқасында аталған деңгей көптеген зерттеушілердің қызығушылығын туғызады. Уақыт өте келе кейбір сөздер қолданыстан шығып, өзектілігін жоғалтады, мағынасын өзгертеді және тілде қайта жаңғырады. Әдетте, бұл алға жылжумен түсіндіріледі: жаңа құбылыстарды нақты сипаттайтын жаңа лексикалық бірліктерге деген қажеттілік туындайды. Көптеген жаңа сөздер әдебиеттің әр түрлі жанрларындағы жазушылардың арқасында пайда болады.

Заманауи тіл білімінде зерттелетін маңызды мәселелердің арасында «аударма» деп аталатын тілаларлық әрекеттің лингвистикалық аспектілері маңызды орын алады. Аудармадағы негізгі мәселелер тілдердегі лексикалық, грамматикалық және стилистикалық айырмашылықтармен анықталады [1, 6].

Түпнұсқа мәтін мен аударманың мағыналық жақындығы эквиваленттілік деп аталады. Аудармашылық эквиваленттіліктің шегі түпнұсқа мәтіннің мүмкін максималды (лингвистикалық) мағынасының аударма барысында сақталуы аталады. Әр жеке жағдайда түпнұсқаға мағыналық жақындық әр түрлі дәрежеде және әр түрлі тәсілмен қол жеткізіледі [2, 47].

Поздеева Е.В. өзінің «Окказиональное слово: воспроизведение и перевод» еңбегінде окказионал сөздердің аударылу ерекшеліктерін атап көрсетті. Окказионал сөздер жаңа мағына мен жаңа форма болып табылады, бұл өз кезегінде олардың аудармасындағы қиындықтарды туғызады. Окказионал сөздер тілде бар немесе берілген тілдегі мүмкін үлгілер бойынша құрылады. Осылайша әмбебап, аналогия заңы жүзеге асады (белгісіздің белгілі арқылы көрініс табуы) [3, 53].

Аударма барысында түпнұсқа мәтінді қабылдау және түсіну кезеңінде, сонымен қатар аударманы жасау барысында автоматизм мен шығармашылық орын алады.

Аудармашылар окказионал сөздерді аудару барысында олардың формасына жүгінеді, яғни сөз жасалған сөзжасам үлгісіне негізделіп «жаңа сөзге» түсініктеме беруге тырысады. Сөз бөліктерінің грамматикалық мағынасы жайлы білімді пайдаланып, оны құраушы компоненттерге бөлуге және грамматикалық құрылымына негізделіп мағынасы жайлы болжам жасайды. Алайда, бұл негізінен нақты бөліктерге бөлінетін окказионал сөздерге ғана қатысты.

Окказионализм интерпретациясына оның құраушы бөліктері ретінде тілдік дерек пайдаланылатындығына немесе аялық білім мен мән-мәтіндік тілдік деректің пайдаланылуына қарай окказионализмдерді келесі топтарға бөлеміз:

1. «Айқын» окказионализмдер, олар құрылымы бойынша түсінікті. Мұндай окказионализмдер мән-мәтіннен де тыс түсіндіріледі, себебі оның құраушы бөліктері семантикалық мазмұны жайлы толық ақпаратты береді. Оның коммуниканттары арасындағы семантикалық қарым-қатынас оңай анықталады.

2. Мән-мәтінді окказионализмдер, олардың прагматикалық және семантикалық маңызы тек мән-мәтін арқылы анықталады.

3. Мәдени шарттас окказионализмдер, олардың құраушы компоненттері арасындағы қарым-қатынас ешқандай мағына бермейді, сондықтан олардың интерпретациясы тілден тыс «аялық білім» негізінде жасалады.

Окказионализм интерпретациясына құрылымының тигізетін әсеріне келер болсақ: авторлық окказионализмдер әдебиетте лексиканың үлкен қабатын құрайды. Ол нақты заттар мен іс-әрекеттер атауынан бастап, жаңа мүмкін емес, қиял-ғажайып кейіпкерлерге дейінгі атауларды қамтиды. Бұл жерде номинация мәселесі ерекше маңызға ие: заттың, ұғымның немесе құбылыстың мағынасымен және дыбыстық, графикалық формасымен қатынасы. Сөз екі жақты табиғатқа ие, ол дыбыстық форма мен мағынаның бірлігі.

Шығармада арнайы құрылған лексикалық бірліктер арасында кез-келген оқырманға танымал, окказионал деп саналмайтын сөздер мен бір шығармада ғана тән сөздер де болуы мүмкін.

Автордың окказионал сөз жасауы оның сипаттауға тырысып отырған әлем бейнесімен байланысты. Жаңа лексикалық бірліктердің пайда болуы, соның ішінде «окказионал сөздер» оқырманға шығарманың шындығына «енуге» мүмкіндік береді. Көптеген окказионал сөздер мен сөз тіркестерінің аударылатын тілде сәйкес баламасы жоқ. Аудармашы оларды аударылатын тілде бар сөзбен алмастыруға немесе өзінің «окказионал сөзін» ойлап табуға мәжбүр [4; 352].

Сенімсіздік жағдайының арқасында шығармашылық бастама іске қосылады. Аудармашы аударманың дұрыстығы жайлы өз болжамын контекст және өзінің экстралингвистикалық білімінің көмегімен нақтылауға тырысады.

Қандай да бір окказионал сөздің дұрыстығы жайлы пікірінің қате емес екеніне сенімді болмай және өз болжамын сөздік арқылы тексере алмай (окказионал сөздердің негізінен баламасы болмайды) аудармашы өзіндік таңдау жағдайына түседі. Сол арқылы ол окказионал сөздің қандай да бір нұсқасына қатысты шешім қабылдайды.

Аударымдылық теориясы ойдың логикалық құрылымына және тілде семантикалық унерверсалиялардың болуына негізделеді. Тілдер арасындағы семантикалық айырмашылықтар қатынас барысында тілдік және жағдаяттық контекстке байланысты бейтараптанады. Аударма барысында қажетті семантикалық балама жеке сөдер емес, тұтастай мәтін арасында қол жеткізіледі.

Мәтіннің функционалды мүмкіндіктері оны аударма барысында жеткізілу мүмкіндігімен анықталады. Негізінен, рационалды-ақпараттық мазмұн жеткізіледі. Алайда, адекватты аударма мәтіннің мағыналық мазмұнын толықтай жеткізуді ғана емес, оның прагматикалық мүмкіндіктерін жеткізуді де талап етеді. Ол үшін аудармашы экстралингвистикалық факторларды ескеріп аударма мәтініне тиісті өзгерістер енгізеді. Мәтіннің жалпы және оның құраушыларының аударымдылығы екі түрлі мәселе болып табылады.

Кез-келген көркем мәтінде ресми аударуға келмейтін элементтер кездеседі. Аударма тілінде баламаның болмауы аударма мәтінінде лексикалық бірліктер мағынасын жеткізу мүмкін емес дегенді білдірмейді. Ол үшін окказионал сәйкестіктер құрылады. Жалпы тілдік нормадан ауытқуларды аударылмайтын элементтер деп санауға болады. Мәтін: аударылмайтын коммуникативті маңызға ие мазмұн элементтері аударылатын элементтерден көп болған жағдайда аударылмайтын болып саналады. Аудармашының міндеті күрделі,

сондықтан аударма үрдісін шартты түрде екі кезеңге бөлеміз.

Аударманың бірінші кезеңі – мәтінді түсіну. Алдымен, аудармашы автордың жеткізуге тырысқан мағынасы мен қолданған тілдік бірліктерімен сәйкестендіреді. Сонан соң, аудармашы рецепинт қабылдайтын мағына мен автор қолданған тілдік бірліктерді салыстырады. Және соңында, қабылдаушының мағынасы мен автор жеткізуге тырысқан мағынаны салғастырады.

Аударманың екінші кезеңі. Аудармашы бір мәдениеттегі мәтінді екінші мәдениетке ауыстырады. Ол аударманың тілдік белгілерінің мағынасын түпнұсқа мәтінді оқушының қабылдайтын мәтінімен сәйкестендіреді. Сонан соң, тілдік бірліктер мағынасы мен аударма мәтіннің оқырманы қабылдайтын мағыналарыды салғастырады, ол өз кезегінде түпнұсқа мәтіннің мағынасымен салғастырылады.

Осылайша, аудару дегеніміз салғастыру мен өзіндік үлес қосу. Аудару үрдісінің қиындығы аудармашыға бірнеше мағынамен бетпе-бет келуге тура келетіндігінде, ал ол мағыналар негізнен субъективті сипатқа ие. Сонымен қатар, аудармашының кәсібилігімен аударма үрдісінің субъективтілігі өзара байланысты болады. Бір мәдени негізден әдеби шығарманы екінші мәдени негізге алмастыру өте күрделі. Бұл мағынада аударма қиындығы объективті сипатқа ие.

Окказионал сөзді екінші тілде жеткізу қиындығы тілаларлық коммуникация тұрғысынан аударма тілінде баламаның болмауымен сипатталады және окказионализмді екінші тілде жеткізудің негізгі мәселесі оның «мәдени фонын» жеткізу қажеттілігінде.

Лингвистикалық әдебиеттерде окказионал сөздердің көптеген атаулары кездеседі, алайда бұл мәселені зерттеуші авторлардың басым бөлігі (И.Г. Дегтярь, Б.В. Кривенко, В.В. Лопатин) авторлық тілдік «жаңа құрылымдар» үшін қалыпты келесі сипаттамаларды атайды:

Әдетте бір реттік қолданыс үшін жасалады және бір сәттік контексте өмір сүреді;

Жеке тұлғаның сөзжасам қажеттілігімен байланысты, жаңа сөз жасам ұстанымымен жаслады;

Жалпы қолданыстағы сөздерге қарағанда әлдейқайда көр мағыналық мәнге ие;

Көптеген жағдайларда тілдік нормаларға сәйкес келмейді [5; 67].

Жоғарыда аталған сипаттамалар олардың аудармасын мүмкін емес етеді. Оларды жеткізу барысында, аудармашы сөзжасамға жүгінуге мәжбүр. Сонымен қатар, авторлық «жаңа құрылымдардың» жоғары мағыналық және көңіл күй элементтеріне қанық болуы оларды аударма барысында түсіріп тастауға болмайтындығын көрсетеді.

Аударма барысында сәйкестіктер пайда болады және олар аудармашының жеткізуге тырысып отырған түпнұсқа мәтіннің стилімен, аударма тілінің ерекшеліктерімен, аудармашының шығармашылық тұлғасымен шартталады. Аудармашылық окказионализмдер біртекті емес. Олардың арасында негізгі үш категорияны бөліп көрсетуге болады.

Біріншіден, бұл жеке – аудармашылық лексикалық окказионализмдер, яғни аудармашы түпнұсқа мен аударма контекстіне сәйкес жеке-авторлық функция мен мағынаға сәйкес жасаған сөздері. Оны аудармашы әр түрлі сөзжасам үлгілері негізінде ойлап табады.

Екіншіден, окказионал сәйкестіктердің тағы бір түрі, лексикалық жұптар, онда қалыпты (жеке авторлық сөз немесе түпнұсқа сөзтіркесі емес) орнына түпнұсқаның лексикалық бірлігінің орнына ұғымның мағынасы бойынша сәйкес келмейтін аудармада сипатма немесе сөз беріледі. Мұндай баламалар түпнұсқа мен аударма тілдің лексико-грамматикалық жүйесіндегі, түпнұсқа мәтіннің ұлттық ерекшеліктеріндегі, контекстегі айырмашылықтарға бола пайда болады. Мысалы, егер түпнұсқа мәтінде қандай да бір тілдік элементтің немесе көркемдік құрал мағынадан маңызды болса, алайда аудармашы бұл бірліктің мағынасын сақтай алмаса, мағыналық нақтылықты көркемдік құралға «құрбандыққа» шалады.

Үшіншіден, окказионал сәйкестіктің тағы бір түрі аудармашылық кірме сөздер және оларды тудырушы бірліктер-түпнұсқа реалиялары.

Қорытындылайтын болсақ, авторлық окказионал сөздерді жеткізу негізінен көп жағдайда аударылатын тілдердің ерекшеліктері мен сөзжасам жүйесіне тәуелді. Мұндай бірліктерді аудару барысында түпнұсқа мәтіннің окказионал сөзінің жасалу үлгісіне негізделі

керек, алайда бұл әр түрлі тілдік жүйелердің айырмашылықтарына байланысты орындала бермейді. Окказионал сөздердің семантикалық, дыбыстық, стилистикалық реңктері жартылай немесе толықтай жеткізілмейді.

Әдебиет әрқашан да тілдің негізі және оның дамуын анықтайтын басты құбылыс. Осы орайда окказионал сөздерді жазушының шеберлігі арқылы пайда болған қолданыстар ретінде зерттеу керектігі назарға ілінеді. Яғни, окказионал қолданыстарды тілдің динамикалық жүйесінің белсенді процесінің бірі ретінде қарастыру аса маңызды.

Окказионал сөздер – белгілі бір шығармада пайдаланылып, контекст арқылы анықталатын, әдеби тілімізге кіру қабілеті шектеулі сөздер, немесе Р.Сыздықова «тосын сөздер» десе, ғалым Х. Нұрмұханов «Сөз және шеберлік» атты зерттеу еңбегінде потенциалды сөздер мен окказионалды сөздердің ара жігін ажыратып, окказионал сөздер контекст қалауына орай тек «бір ғана қолданымдық» болып қызмет атқаратын сөздер деп сипаттама береді, Г.Мұратова «окказионал сөздер», Л. Еспекова «окказионализм» деп қолданған.

Бабенконың берген анықтамасына сәйкес: «Окказионал сөздер – жалпы қабылданған қолданысқа сәйкес емес, жеке талғамды білдіретін, ерекше контекстпен шартталған сөздер».

Окказионал сөздер тілдік құбылыс және оның семантикалық, сөзжасамдық, грамматикалық мүмкіндіктерін дамытады.

Окказионал сөздер нормативтік сөзжасам модельдері бойынша жасалуы мүмкін (мүмкін сөздер) немесе деривациялық норманы қандай да бір деңгейде бұзу арқылы жасалуы мүмкін (жеке окказионал сөздер). Кез келген сөз өз мағынасын контекст арқылы ашады, бірақ узуалды (каноникалық) сөздер айқындаушы, анықтаушы контексті талап етсе, окказионал сөздер құрушы, жасампаз контексті талап етеді.

«Окказионал сөздер» терминін алғаш рет Н.И. Фельдман өзінің «Окказионал сөздер және лексикография» мақаласында 1957 жылы ұсынған болатын. Өз мақаласында Н.И. Фельдман окказионал сөздерді: «Жалғыз сөздердің контекстпен тығыз байланысы, контекст арқылы олар өсіп, орынды және ерекше мәнді сөзге айналады, бірақ әдетте олар контекстен тыс мүлдем қолданыла алмайды» деп сипаттайды. Яғни, окказионал сөздер бұл тілдік дәстүрге жат және узусқа енбеген жаңа бірліктер. Олар белгілі бір контексте пайда болып, өмір сүреді де, ол контекст шеңберінен аса алмайды. Окказионал сөздерді қандай да бір зиянды немесе қолайсыз сөздер деп қабылдаудың қажеті жоқ. Тіптен, олар шынайы және белгілі бір контекстке қажет, қарапайым, жалпы қолданыстағы сөздерге қарағанда оны мағыналық және эмоционалды жағынан толықтырып, ашатын сөздер десек болады. Бірақ олардың ерекшелігі, бір контексте, нақты жеке жағдайда, белгілі тілдік жағдаятта қолданыла отырып, тілге, жалпы қолданысқа енуге мүмкіндігі жоқтығында.

Окказионал сөздердің басты мақсаты жаңа мағына мен жаңа форма құру екендігін ескерсек, оның аударма барысында белгілі бір қиындықтар туғызатыны анық.

Окказионал сөздер жаңа мағына мен жаңа форма бейнесі екендігі айқын, бұл оларды аудару барысында айтарлықтай қиындықтар туғызады. Окказионал сөздердің мағынасы әдетте мағыналық ассоциациялардың қосындысы болып табылады. Окказионал сөздердің формасы да жаңа, яғни жаңа мағына берілген тіл үшін жаңа формаға енгізілген. Окказионал сөздердің жасалуын зерттей отырып, біз тілдің жеке аспектісін, оның шығармашылық жағын зерттейміз. Ол жалпы тілдік ережелерге емес тілдік мүмкіндіктер мен сөйлеушінің оларды жүзеге асыру қабілетіне байланысты. Окказионал сөздер тілдің жаңа сөздер жасауда неге қабілетті екендігінің өзіндік көрінісі.

Сонымен қатар окказионал сөздердің формасы деңгейінде таптаурындылық та байқалады. Яғни таптаурындылық сөзжасам үлгісі деңгейінде көрініс табады. окказионал сөздер белгілі болғандай тілде бар сөзжасам үлгісі бойынша немесе берілген тілдік жүйеде бар мүмкіндіктер бойынша жасалады. Осылайша, әмбебап аналогия заңы іске асады (белгісізді белгілі арқылы білдіру). Окказионал сөздердің жасалуы ғана емес, оларды қабылдау, түсіну мен басқа тілге аударуда да шығармашылық пен стереотиптердің бірігуі жүзеге асады.

Автоматизм мен шығармашыл аударма барысында түпнұсқа мәтінді түсіну, қабылдаумен қатар аударма мәтінін жасауда да орындалады.

В. Фон Гумбольдтың тілдің адамды айналдыра сызған шеңбері жайлы ойын окказионал сөздердің аудармасы жайлы айтар болсақ, сөз формасы аудармашыға қатысты шеңбер сызады деуге болады. Әдетте, окказионал сөздер аудармасы мен интерпретация нұсқалары формаға ие (мысалы, *unwish* - қаламау, *teleputers* –телепьютерлер).

«Жаңа сөзге» түсініктеме беруге тырыса отырып, аудармашылар өздеріне белгілі мәселеден- сөз формасынан, ол құрылған сөзжасам моделінен бас тартады. Сөзді құраушы компоненттереге бөлуге және сөз бөліктерінің грамматикалық мағынасы жайлы білімді пайдаланып, өзіндік «грамматикалық гипотеза», яғни грамматикалық құрылымына негізделген, сөз мағынасы жайлы гипотеза құруымыз қажет. Бұл жағдайда окказионал сөздерді компонент бойынша түсіну мен аудару жүзеге асады. Алайда, бұл тәсіл негізінен «айқын», нақты бөліктерге бөлінетін окказионал сөздерге қатысты екендігін атап өту қажет. Күрделі құрылым, әдетте, әр түрлі аудару тәсілдерін қажет етеді (алайда, олар да, окказионал сөздердің сөзжасам моделінен шығады).

Сонымен, окказионал сөзді түсіну мен аударудағы стереотиптілік, ең алдымен сөздің сөзжасам моделінің көрінісі болып табылады.

Шығармада арнайы жасалған лексикалық бірліктер арасында кез келген оқырманға белгілі "робот", "бластер", "космолет", "андроид" сынды сөздермен қатар, тек бір ғана шығармаға тән сөздер де кездеседі.

Мұндай лексикалық бірліктер үш түрлі болуы мүмкін: *фонетикалық*-тілде тіркелмеген фонемалар жиынтығы (*grok, slan, kzin*); *морфологиялық* –морфемалардың әдеттен тыс тіркесі (*wirehead, corpsicle, hidinged, lowtechs*); *синтактикалық* – сөздердің әдеттен тыс тіркесуі (*touchsculture, flash crowd*).

Мәтін авторының «окказионалды» сөздерді жасауы, оның сипаттауға тырысып отырған әлем бейнесімен тығыз байланысты. Жаңа лексикалық бірліктердің, соның ішінде окказионал сөздердің пайда болуы оқырманға шығарма шындығына енуге мүмкіндік береді. Мысалы, Ларри Нивен «Flash Crowd» әңгімесінде өз кейіпкерінің мамандығын *roving newstaper* деп атаған. «*Newstaper*» сөзі оқырманға басты кейіпкердің телекамераны пайдаланатын тілші екендігін көрсетуге, яғни газеттердің орнын теледидар жаңалықтары басқандығын айқындауға арналған. Ал әңгіменің атауына келетін болсақ, оның мағынасы тек шығарманы оқыған соң ғана белгілі болады. Мұндай окказионал сөздер мен сөз тіркестерінің аударма тілінде эквиваленті жоқ және болуы мүмкін емес. Аудармашы оларды аударма тілінде бар сөзбен алмастырады немесе өзінің «окказионал сөздерін» ойлап табады.

Екінші жағдайда қиындық тек, окказионал сөздер мен сөз тіркестерінің эквивалентсіздігіне ғана келіп тірелмейді. Оларды түсінудегі маңызды құрал контекст болып табылады. Сонымен қатар, окказионал сөздерді аударудағы маңызды фактор аудармашының жалпы эрудициясы. Әлемнің өзіндік бейнесінен басқа әлем бейнесін елестете алмайтын аудармашы, аударма тілінің оқырманына түпнұсқа тілдегі әсерді жеткізе алмайды.

Аудармашының шығармашыл бастамасы «сенімсіздік» жағдайы ақылы өткірлене түседі. Қандай да бір окказионал сөзді түсінуінің дұрыстығына сенімді бола алмағандықтан және өз аудармасын сөздіктен тексере алмағандықтан (окказионал сөздердің сөздікте эквиваленті болмайды) аудармашы гипотезаны контекст және экстралингвистикалық білімі арқылы беруге тырысады. Аудармашы өзіндік таңдау жағдайында, яғни оған қандай да бір нұсқаға қатысты шешім қабылдауға тура келеді.

Аударманың принципиалды мүмкіндігі ойлау жүйесінің логикалық құрылымына және тілде семантикалық универсалиялардың болуына негізделеді. Тілдер арасындағы семантикалық алшақтықтар сөйлеу барысындағы тілдік және жағдайлық контекст арқылы жоққа шығарылады. Аудармаға қажетті семантикалық эквиваленттік жеке элементтер арасында емес, толықтай мәтін арасында орнайды.

Мәтіннің функционалды параметрлері аударма барысында жеткізудің әр түрлі жолдарымен сипатталады. Басқа жақтарына қарағанда рационалды-ақпараттық мазмұны

көбірек беріледі. Алайда, толыққанды аударма тек түпнұсқа мәтіннің мағынасын толықтай беруді ғана емес, сонымен қатар оның прагматикалық мүмкіндіктерін көрсетуді де қамтиды. Ол үшін аудармашының экстралингвистикалық факторларды ескере отырып, аударма мәтініне тиісті өзгерістер енгізуі қажет.

Мәтіннің толықтай және оның жеке бөліктерінің аударылуын ажырата білу қажет. Кез келген мәтінде ресми аударуға келмейтін элементтер болады. Аударма тілінде эквиваленттің болмауы аударма мәтінінде лексикалық бірліктің мағынасын беру мүмкін емес дегенді білдірмейді. Ол үшін окказионал сәйкестіктер жасалады. Шынайы аударылмайтын элементер деп жалпы тілдік нормадан ауытқуларды ғана айтамыз.

Аудармашының міндеті өте ауыр. Шартты түрде аударма үрдісін екіге бөлеміз: алдымен, аудармашы автор пайдаланған тілдік бірліктерді ол беруге тырысқан мағынамен теңестіреді. Сонан соң, аудармашы берілген тілдік бірліктердің мағынасын мәтінді оқушы оқырман алатын мағынамен теңестіреді. Және ең соңында ол оқырман алатын мағына мен автор мағынасын теңестіреді. Алайда бұл аударманың бірінші – мәтінді түсіну кезеңі. Ары қарай аудармашы бір мәдени ортадан екіншісіне өтеді. Түпнұсқа мәтіннің мағынасын алушы мен аударма тіл таңбаларының мағынасын теңестіреді. Бұл аударманың екінші кезеңі.

Окказионал сөздер дәл осы «мәдениеттер сұхбатын» жоқа шығаратын объективті және субъективті факторлардың бірлігі десек те болады.

Тіл аралық коммуникация тұрғысынан алғанда, окказионал сөздерді басқа тілде берудің басты қиындығы оның эквивалентінің жоқтығында. Мәдениетарлық коммуникация тұрғысынан алғанда окказионал сөздерді басқа тілде берудің негізгі мәселесі оның «мәдени фонын» жеткізу қажеттілігі.

Н.М.Нестерова және В.Л.Соболев екі тіл мен мәдениеттің, екі ұлттық әлемнің бейнесінде бірнеше аймақтың бар екендігін айтады: «түпнұсқа тіл мен мәдениет аймағы, ол аудармада берілмейді; қабылдаушы тіл мен мәдениет аймағы және қаым қатынасқа түсуші мәдениет пен тіл аймағы». Окказионал сөздердің тіл мен мәдениетке қатысты алғашқы екеуіне жататындығы анық.

Осылайша, аударма теңестіру мен толықтыру мағынасына ие болады. Аударма үрдісінің қиындығы аудармашыға бір ғана мағынамен емес, объективтіден гөрі субъективті сипатқа ие бірнеше мағынамен жұмыс істеуге тура келетіндігіне саяды. Аударма үрдісінің субъективтілігі сонымен қатар аудармашының кәсіби қабілетіне де байланысты. Сондай ақ, көркем шығарманы бір мәдениеттен екінші мәдениетке еш қиындықсыз көшіру мүмкін емес. Бұл мәселеде аударма үрдісінің қиындығы объективті сипатқа ие.

Қолданылған әдебиет

1. Автономарова Н.С. Познание и перевод. Опыты философии языка. – Москва: 2008. – 6 с.
2. Комиссаров В.Н. Теория языка (лингвистические аспекты). – Москва: 1990. – 47 с.
3. Поздеева Е.В. Диссертация: «Окказиональное слово: воспроизведение и перевод». – Москва: 2002. – 58 с.
4. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – Москва: 1980. – 352 с.
5. Виноградов В.С. Введение в переводоведение. – Москва: 2001. – 67 с.

УДК 801.61

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА СТИХОТВОРЕНИЯ Г.ТУКАЯ «ТУГАН ТЕЛ» НА РАЗНЫЕ ЯЗЫКИ

Салихова Айгуль Иршатовна

aigul.tatarka@mail.ru

Студент Казанского федерального университета, Казань, Российская Федерация